

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

УДК 316.334

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2021.92.1>

Я. В. ЗОСЬКА

доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри філософії та соціології,
Маріупольський державний університет

О. О. ПУСТОВИЙ

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права,
Національна академія внутрішніх справ

ПРАВО І КУЛЬТУРА У ПРАКТИКАХ ПОВСЯКДЕННЯ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Метою дослідження є опис поля взаємодії права з різними культурними практиками, що дає змогу вивчати його як утворення наскрізної присутності крізь призму культурологічних, соціологічних і морально-етичних студій, вибудовувати містки між правом та іншими культурними практиками, без яких неможливі його прогресивні трансформації.

Визначено, що концепція культури, яка дає змогу здійснювати соціокультурний аналіз права, також має наслідки для інтерпретації джерел, з яких походять культурні практики, і для способів, яким соціологи мають взаємодіяти із цими практиками, щоб інтерпретувати право під кутом зору культурного повсякдення. Під правовою культурою із цієї позиції розуміють не тільки виробництво культурних сенсів, до якого залучені юридичні та політичні еліти. У такому розумінні право складається з практик повсякдення, у які занурені різні соціальні актори. Наголошено на тому, що ці актори роблять і говорять під час виконання юридичних процедур, як вони взаємодіють зі своїми клієнтами, за допомогою яких процедур вони створюють юридичні тексти, як відбуваються їх неформальні інтеракції.

Констатовано, що в зазначених практиках не обов'язково наявна їх формально-логічна відповідність юридичним текстам, проте всі ці практики можуть ставати сенсо-генераційним середовищем для правової культури. Так само в цивілістичному розумінні правова культура твориться правовою практикою громадян. При цьому особи, державні інституції, громадянське суспільство, групи й корпорації не обов'язково доходять до соціального консенсусу в розумінні того, які складники правової культури мають бути засадничими, а які – периферійними.

Резюмовано, що концепція правової культури в контексті плюралістичного соціокультурного аналізу має наслідки у вигляді зміщення методологічних акцентів. Це зміщення полягає в переході від опису й тлумачення юридичних текстів до інтерпретації сенсорних образів, у яких розкриваються правові практики. Це лише один із методичних інструментів, які є доступними для соціології. Плюралістичний соціокультурний аналіз припускає для розуміння сучасних правових культур поворот у бік соціографічних методів. Ці якісні інструменти дослідження сприятимуть детальному опису практик, які є частиною правової культури, проте відрізняються від виробництва юридичних текстів.

Ключові слова: право, правові практики, повсякдення, сенсорні репрезентації права, доміанти правових культур, персоналістичні, етатистські та формалістичні, комюнітарні та корпоративні доміанти правових культур.

Постановка проблеми. У міждисциплінарних студіях (у філософії та соціології права, теорії права, галузевих юридичних науках) право аналізується в його державницькому, нормативістському, соціально-груповому походженні. Проте декілька десятиліть тому в юриспруденції та гуманітарних науках відбулося формування парадигми, ґрунтованої на низці міждисциплінарних підходів до вивчення права, яка поставила на чолі дослідження право як феномен повсякденного життя. Цю парадигму праворозуміння було визначено як «культурний поворот», змістом якого є дослідження права як низки культурних практик, що динамічно конституують соціокультурну й політико-економічну реальність, яку сприймає та розуміє наша буденна свідомість [15; 22].

Аналіз зв'язків між правом, культурою та соціогуманітарними науками залишається на периферії соціально-правових досліджень (оскільки в них мало вивчаються правові змісти повсякдення в архітектурі, музиці, кулінарії, літературі, організації дозвілля), що робить здебільшого для забезпечення предметної відокремленості юридичних студій [14]. Водночас право давно перестало бути замкненим у самому собі світі, та й ніколи таким воно не було. Правовими нормами в буквальному розумінні слова просотана повсякденність, а їх присутність у тих чи інших об'єктах, на думку Д. Фінан, потребує загального визнання [9, с. 235].

Просторами перетину права, культури та повсякдення в нашому розумінні може бути мультиномічність повсякдення, що дає змогу, по-перше, побачити право в мистецтві, моралі, літературі, архітектурі, побуті тощо; по-друге, зафіксувати право на рівні повсякденного сприйняття (соціальних звичаїв); по-третє, аналізувати право як частину фізичного (простору), освоєного в соціальних практиках; по-четверте, констатувати присутність права в різноманітних об'єктах культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Д. Мандерсон вважає можливим використання множинних і міждисциплінарних методологій, у яких право досліджується у візуальних образах, звуках та мікронаративах як частина повсякденного соціального світу [18]. Автор

пропонує говорити про право як про сенсорну, а не концептуальну реальність, використовувати для його вираження більш доступну мову сенсорних репрезентацій. Як наголошують А. Сарат і Дж. Саймон, важливо вийти за межі вузького легалізму для пояснення культурних артефактів права, які трапляються в повсякденному житті, ілюструють, характеризують і критикують право та розуміння нормативності, а також дають змогу «прочитувати» право в сенсорних репрезентаціях. Така модель, на думку дослідників, є більш послідовною та практичною, ніж та, якою традиційно послуговуються в юридичних дослідженнях [22, с. 3–32].

Таким чином, об'єднання різних підходів і методологій передбачає інші форми пізнання права в культурному, соціальному та нормативному аспектах, створює запит на дослідження права в горизонті буденної свідомості та її реальності у владних відносинах, соціально-політичному суперництві за владу та наділенні повноваженнями [12; 13].

Право можна розглядати водночас як силу, яка активно формує культуру, та об'єкт впливу культури в різноманітних проявах, зокрема соціогуманітарних і культурологічних науках. Так, Р. Коттеррелл вважає, що між правом та культурою можуть формуватися відносини шести типів: 1) відносини залежності права від культури; 2) відносини заміни / підміни культури правом; 3) відносини домінування права над культурою; 4) відносини конкуренції та змагальності між правом і культурою; 5) відносини культурної проєкції на право з боку різних сфер культури (тут ідеться про гуманітарні науки як продукт масової культури); 6) відносини управління культурою з боку права, що є ще одним способом позначення залежності культури від права. Таким чином, між законом і культурою немає єдиного зв'язку [6; 7].

Відносини першого типу (залежності права від культури) складаються в тих суспільствах, де інші складники культури «розчиняють» у собі право, піддають його оредігійненню, філософізації, ідеологізації, політизації, моралізації тощо. Таке стається в релігійно-традиційних правових системах, де право не набуває будь-якої автономії щодо культурних складників, а поступається їм місцем. За рахунок цього самі норми права стають мультиконтекстуальними, кількість суб'єктів, які їх приймають, збільшується, зростає також кількість інтерпретаторів. У правове поле включаються, як правило, соціальні суб'єкти, приналежні до церкви або інших соціальних інститутів, які виконують роль продуцентів вторинних правових норм.

Відносини домінування права над культурою спостерігаються в тих суспільствах, де нестачу ціннісних складників через різні аномії доводиться компенсувати примусовою силою держави. Таке стається у кризових суспільствах, які перебувають у стадії застійної модернізації. Досить часто це суспільства, у яких домінуючою ідеологією був марксизм-ленінізм, а релігійною політикою – атеїзм. У таких суспільствах інтерналізовані регулятори поведінки втрачають свою

силу, тому державі доводиться створювати надлишок юридичних норм, компенсуючи в такий спосіб недостатність авторитету релігійних і моральних норм.

Відносини конкуренції та змагальності між правом і культурою трапляються в тих суспільствах, де побутує ринкова економіка та де правовідносини набувають змісту змагальних і конкурентних. Через це в таких суспільствах зростає кількість юридичних конфліктів.

Відносини культурної проєкції на право з боку різних сфер культури (переважно масової) трапляються там, де в масовій культурі створюється впливовий культурний продукт, який починає створювати моральні та юридичні взірці. Цими взірцями бувають, наприклад, медіасуб'єкти, актори, спортсмени, відомі політики тощо. Через таких кумирів створюються та самозароджуються соціальні й політичні рухи, а в останніх своєю чергою виникають відповідні запити щодо створення норм права.

Дослідження С.Л. Нокс та К. Девіс дають можливість говорити про міжпредметний простір права із соціогуманітаристикою до так званого «культурного повороту». Як зазначають автори, право зазнавало міжпредметної контекстуалізації в таких напрямках наукових досліджень, як правова антропологія, феміністські дослідження, критична теорія права, історія права. У зазначених предметних полях було розкрито смислові операції з контекстуалізації права, його регуляторної, інтеграційної та ексклюзивної, культуророзширювальної та культурозвужувальної ефектики [11, с. 1–10].

Дослідження права як культурного утворення вмотивовує до його автономно-системної інтерпретації за умови включеності в більшу за масштабом впливу систему – культуру як парадигму правотворення. Культура, яка стає парадигмою правоутворення, є водночас парадигмою праворозуміння та структурується як ціннісно-нормативний фонд суспільства, що включає не лише структуру формального права, а й філософію світорозуміння та систему цінностей, знання, навички, уміння та систему суміжних соціальних регуляторів (мораль, релігію, звичаї, традиції тощо). Право досліджується як автономна система та як гетерономне утворення з боку історії, соціології, соціальної психології тощо.

Правова культура є сполучним містком між правом і культурою, через яку право з формального явища щодо культури трансформується в засадничий її складник, відтворює об'єктивно-суб'єктивну структуру культури. Правова культура зазнає внутрішньої структуризації завдяки відокремленню ціннісно-ідеальної, нормативної та стереотипно-поведінкової компоненти. Запропонований підхід дає змогу розширити предмет правових студій, які набувають міждисциплінарного охоплення та потребують методологічних новацій. До таких новацій віднесені методи системно-структурного аналізу, які щодо предмета права стають частиною соціокультурного підходу в його розумінні.

Низка англomовних авторів говорить про інтерлегальність, яка, на їхню думку, є домінантною характеристикою нашого часу, оскільки наше юридичне життя складається з перетину різних правових порядків. Таким чином, ми стикаємося зі світом юридичних гібридизацій, станом, який фігурує не тільки на структурному рівні відносин між цими різними правовими порядками, а й на рівні правової поведінки, досвіду та уявлень громадян і соціальних груп [21]. П. Евік та С. Сілбі стверджують, що законність, яка стосується значень, джерел влади та культурних практик, що визнані законними незалежно від їхніх інституційних проявів, конституюється за допомогою повсякденних узгоджених транзакцій. залучення «простих людей у повсякденні місця» [8].

У соціології повсякденного життя, або феноменологічній соціології, проблему дослідження права крізь призму культурних практик повсякдення актуалізували А. Шюц та Г. Гарфінкель, які аналізували право в аспекті звичаїв повсякденної свідомості, реїфікації та рутинізації соціальної дії, структур символічних універсумів і повсякденних розмов. Методологічно важливими для статті є положення феноменологічної соціології про право як самоочевидність здорового глузду, який розкривається в символах повсякдення [1–3].

Метою дослідження є опис поля взаємодії права з різними культурними практиками, що дає можливість вивчати його як утворення наскрізної присутності крізь призму культурологічних, соціологічних, морально-етичних студій. Така мультиетіологічність права дає змогу вибудовувати містки між правом та іншими культурними практиками, без яких неможливі його прогресивні трансформації.

Виклад основного матеріалу. Отже, соціально-правове та культурне дослідження права дає змогу констатувати множинність нормативності, яка має місце та формує кожен аспект нашого повсякденного життя, навіть якщо ми не усвідомлюємо цей факт. Право «пронизує повсякденне життя і знання та є злитим із ними», відіграє важливу роль у формуванні правової свідомості, проникає в соціальні практики та впливає на них, «змушує асиметрію влади здаватися якщо не невидимою, то природною та сприятливою» [22, с. 19].

Отже, право в дії трапляється не лише в його авторизованих просторах (адміністративних інституціях чи судах), а й тоді, коли воно свідомо та несвідомо сприймається [6, с. 23]. Як стверджує Дж. Бригем, право відійшло від професійних знань і стало частиною нашого життя. Ми можемо розпізнати закон у відносинах, артефактах, зображеннях, будинках, піснях чи пейзажах. Так, образ безпритульного у громадському місці говорить нам про силу власності, а емоції, виявлені в сімейних справах, – це «сльози, пов'язані із законом» [4, с. 386]. Інтерлегальність виникає, коли ми припарковуємо машину або залишаємо парасольку у громадському місці [21, с. 337].

Однак побачити чи відчувати закон у повсякденному житті буває досить складно, а інтерпретація банальних культурних і соціальних форм міжзаконності – складне завдання, оскільки юридичний сенс виявляється та відтворюється щодня й повсюди [4; 22]. Насправді може здатися, що правовий простір є переплетенням закону з усіма матеріальними та нематеріальними / сенсорними аспектами нашого повсякденного життя, капсулою, з якої неможливо вибратися, ніби паноптикум права перебуває повсюди, контролює нас і придушує нашу свободу волі [17].

Однак у своїх численних і множинних соціальних відносинах люди використовують право також стратегічно – для просування інтересів і цілей, заперечують та суперечать законності / незаконності / нелегальності, таким чином пропонують адаптацію та зміну правової практики [22]. У цьому й полягає перевага всіх недавніх досліджень у зазначеній галузі: можна виявити перетини управління, порядку, суперництва та опору, у яких ми живемо й реалізуємося щодня та які є причиною суперечок щодо рівності, законності і справедливості [13, с. 1–9].

Соціокультурне дослідження права та правової культури передбачає необхідність поєднання методології системного підходу з історико-генетичними підходами, поєднання розуміння структури права як частини історії та історії як втіленої і кристалізованої структури. У розвитку правової культури як кристалізованої структури історичного процесу диференціюється ендегенний тип правової культури, яка спирається переважно на внутрішні джерела й рушії розвитку, правову культуру рецепції та імплементації (що формується через зовнішнє засвоєння, наслідування, міжкультурну взаємодію та рецепцію права), еkleктичну правову культуру, яка відповідає ідеології глобалізму та космопланетарного права.

Застосування соціокультурної інтерпретації в дослідженні сучасного права в Україні дає можливість пояснити причини вкрай низької ефективності та фіктивності українського конституціоналізму, правового нігілізму. Особливість сучасного права в Україні полягає в переважанні рецепції та імплементації над ендегенними чинниками його розвитку. З огляду на це сучасне право в Україні перестає втілювати інституційний авторитет, перетворюється на набір формальних постулатів і конструктів, що виражають волю тимчасових груп інтересів.

Процеси інтеграції та глобалізації, що відбуваються в сучасному світі, посилюють взаємодію правових культур. Проте можливість створення глобального права залежить від перспектив формування єдиної світової правової культури з планетарними цінностями, що сформувалися внаслідок міжкультурних комунікацій. Попри це світова культура як системне явище поки що не сформована.

Глобальний масштаб може стосуватися окремих правових принципів, нормативних регуляторів, інституцій, процедур, проте не глобального права. Зазначене характеризує асинхронність глобалізації, яка

охоплює також правову сферу життя суспільства. Типологічна несумісність правових культур у сучасному світі постає як чинник протидії процесам глобалізації, зокрема створенню глобальної культури.

Право в культурі фіксується через юридичну лінгвосферу як специфічну концептуально-лінгвістичну оболонку, яка утворена системами значень, юридичних стереотипів, категорій, що виникають в індивідуальній і масовій свідомості у процесі сприйняття та осмислення релігійних і морально-етичних універсалій. Ідеться про такі універсалії, як держава, право, закон, правосуддя, мораль, істина, відповідальність, справедливість, обов'язок, провина, правовий лад. Відображені в юридичній лінгвосфері правові універсалії утворюють лінгвокультурний простір як середовище продукування, збереження, відтворення та розвитку правових смислів, які формують архітекτονіку інституту права в конкретній культурі.

Подвійність юридичної лінгвосфери полягає в поєднанні неформальних і формалізовано-структурованих правових сенсів, які відображають досвід спільнот та базові цінності культури. Лінгвосфера складається із цінностей-абсолютів, цінностей-аксіом, принципів і постулатів, юридичних конвенцій та норм. Вони утворюють її ядро, тоді як периферію утворюють і формують різні конструкції масової свідомості: морально-етичні уявлення та стереотипи, сценарії поведінки, регуляторні схеми окремих дій тощо. Мова права через соціальні комунікації стає інструментом формування правосвідомості, яка пов'язана зі специфічним для культури світоглядом. Світогляд стає тим культурним фільтром, який просотує метамову культури, фіксує її глибинні ціннісно-нормативні та ментальні домінанти.

Культуробудівний потенціал права реалізується через специфічну антропологічно-правову спрямованість інституту права та його відповідні регуляторні домінанти. Цими регуляторними домінантами можуть бути особа, держава, громадянське суспільство, різноманітні етносоціальні спільноти (класи, стани, етноси, нації тощо). На основі визначення регуляторної домінанти відбувається вибудовування змісту права відповідно до потреб суспільства, які структуруються через ціннісно-нормативну матрицю культури.

Регуляторними домінантами права в культурі є юридичний персоналізм, юридичний етатизм і легізм, юридичний цивілізм та юридичний корпоративізм. Відповідно, домінанти правових культур поділяються на персоналістичні, етатистські та формалістичні, комюнітарні та корпоративні. Реалізація в культурному просторі регуляторних домінант об'єктивується через систему законодавства та юридичної практики, набуває нормативності й імперативності. Тим самим право стає частиною культурної реальності, засобом її творення, конститує смислороджуючі структури інституту права в його духовно-моральній перспективі.

Еволюція правової культури відбувається через поєднання регуляторних домінант одних культур із регуляторними домінантами інших, через їх соціокультурну гібридизацію, яка фіксується в лексико-семантичних змінах юридичного тезаурусу, удосконалюється в дискурсі засобів масової інформації. Гібридизація правових культур та їх домінант полягає у взаємному посиленні персоналістичної, етатистської, комунітарної та корпоративної спрямованості культурних цінностей, що дає змогу досягти культурно-правового синтезу.

Юридична лінгвосфера є складно структурованою системою, у якій вирізняються такі елементи: 1) базові юридичні імперативи, які трапляються практично в усіх системах соціонормативної регуляції та виражають універсальні релігійні, моральні й ідеологічні цінності культури; 2) формалізоване право, яке представлене системою розрізнення нормативної та девіантної соціальної поведінки суб'єктів; 3) корпус інтерпретаторів та інтерпретацій; 4) шар професійних дискурсів інтерпретаторів із приводу інтерпретацій; 5) шар непрофесійних дискурсів у соціальних комунікаціях; 6) суміжні соціонормативні системи; 7) соціально орієнтовані дії різних соціальних суб'єктів, які артикулюють свої правові інтереси.

Саме артикуляція зазначених інтересів приводить до виникнення того, що дослідники називають сенсорними засадами буття права. Про що, власне кажучи, ідеться? Як стверджують П. Евік та С. Сілбі, у повсякденному житті ми рідко відчуваємо присутність чи дію закону [8, с. 15]. Однак, як зазначають Д. Мандіч, К. Нірта, А. Павоні та А. Філіппопулос-Міхалопулос, усі почуття задіяні у сприйнятті правового ландшафту, а у правовому ландшафті кожна поверхня, запах, колір, смак і звук регулюються певною формою закону [16, с. 3–9].

Таким чином, право розкривається не лише в судових рішеннях, законодавстві або контрактах, а й у запаху дерев, які палають в амазонських лісах, у смаку овочів, які ми їмо, у дитячих віршах і піснях протесту, які ми чуємо [10; 19], або в міських ландшафтах, у яких ми живемо, де соціальні артефакти – житло, просторова сегрегація чи вуличне мистецтво – мають прямий юридичний складник. Крім того, правові конфлікти часто мають емоційний вимір, проте судові процедури з регуляторними правилами й ритуалами контролюють і регулюють прояви афектів та емоцій у залі суду [7, с. 407–420].

Як зауважує С. Марусек, ідеться про синестезію у праві – феномен, у якому «чуттєві сприйняття поєднуються в єдиний досвід» (наприклад, здатність відчувати колір). За словами науковця, аналіз таких чуттєвих образів дає більш глибоке та творче розуміння того, як право працює через тілесно-сенсорні складники (доторки, слух, нюх, візуальний образ) у різних ділянках досвіду, у якому перебувають наші тіла в повсякденному житті та в місцях, де ми живемо [13, с. 1].

Д. Мандіч, К. Нірта, А. Павоні та А. Філіппопулос-Міхалопулос наводять такий приклад: коли ви входите до кімнати, де пахне

трояндами, це є нічим іншим, як запахом статі в кімнаті. Ви можете випробувати, побачити, відчути запах та відчути закон, коли увійдете до будівлі суду або іншої авторитетної установи, що характеризується поганими екологічними умовами здоров'я, де неприємний запах може вказувати на небезпечне середовище й неповагу до прав користувачів [17, с. 8]. Право постійно включає органи чуття (через безліч відносин із мовою, літературою, архітектурою, зображенням і звуком, а також за допомогою своїх інструментів, технологій та процедур) і конструює його значення, маніпулює почуттями трьома способами: шляхом категоризації, контролю та інверсії [16; 19; 20]. Така маніпуляція також є удаванням, адже наша свідомість постійно спрямовується та змінюється соціокультурними й технологічними змінами, які закон присвоює та класифікує, додаючи нові властивості і відкидаючи інші.

Висновки і пропозиції. Концепція культури, яка дає можливість здійснювати соціокультурний аналіз права, також має наслідки для інтерпретації джерел, з яких походять культурні практики, і для способів, якими соціологи повинні взаємодіяти із цими практиками, щоб інтерпретувати право під кутом зору культурного повсякдення. Під правовою культурою із цієї позиції розуміють не лише виробництво культурних сенсів, до якого залучені юридичні та політичні еліти. У такому розумінні право складається з практик повсякдення, у які занурені різні соціальні актори.

Встановлено, що ці актори роблять і говорять під час виконання юридичних процедур, як вони взаємодіють зі своїми клієнтами, за допомогою яких процедур вони створюють юридичні тексти, як відбуваються їх неформальні інтеракції. У зазначених практиках не обов'язково наявна їх формально-логічна відповідність юридичним текстам, проте всі ці практики можуть ставати сенсо-генераційним середовищем для правової культури. Так само в цивілістичному розумінні правова культура твориться правовою практикою громадян. При цьому особи, державні інституції, громадянське суспільство, соціальні групи та соціальні корпорації не обов'язково доходять до соціального консенсусу в розумінні того, які складники правової культури мають бути засадничими, а які – периферійними.

Концепція правової культури в контексті плюралістичного соціокультурного аналізу має наслідки у вигляді зміщення методологічних акцентів. Це зміщення полягає в переході від опису й тлумачення юридичних текстів до інтерпретації сенсорних образів, у яких розкриваються правові практики. Це лише один із методичних інструментів, які доступні для соціології. Плюралістичний соціокультурний аналіз припускає для розуміння сучасних правових культур поворот у бік соціографічних методів. Ці якісні інструменти дослідження сприятимуть детальному опису практик, що є частиною правової культури, проте відрізняються від виробництва юридичних текстів.

Список використаної літератури

1. Гарфинкель Г. Исследования по этнометодологии. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 335 с.
2. Шюц А. Смысловая структура повседневного мира: очерки по феноменологической социологии / сост. А.Я. Алхасов ; пер. с англ. А.Я. Алхасова, Н.Я. Маздумяновой под науч. ред. Г.С. Батыгина. Москва : Институт Фонда «Общественное мнение», 2003. 336 с.
3. Шюц А. Избранное: мир, светящийся смыслом / пер. с нем. и англ. ; сост. Н.М. Смирнова. Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. 1056 с.
4. Brigham J. Material Law. A Jurisprudence of What's Real. Philadelphia : Temple University Press, 2009. 218 p.
5. Cotterrell R. Law in Culture. *Ratio Juris*. 2004. Vol. 17. Issue 1. P. 1–14.
6. Cotterrell R. Law and Culture – Inside and Beyond the Nation State. *Retfoerd: Nordisk Juridisk Tidsskrift*. 2008. Vol. 31. Issue 4. P. 23–36.
7. Carlson K. Found in Translation: The Value of Teaching Law as Culture. *Drexel Law Review*. 2013. Vol. 5. Issue 2. P. 407–420.
8. Ewick P., Silbey S. The Common Place of Law. Stories from Everyday Life. Chicago : The University of Chicago Press, 1998. 336 p.
9. Feenan D. Foreword: Socio-legal Studies and the Humanities. *International Journal of Law in Context*. 2009. Vol. 5. Issue 3. P. 235–242.
10. Synesthesia of Law. An International & Multi-Disciplinary Conference / ed. by D. Gandorfer, N. Sheffi. Princeton, NJ, 2016. URL: <http://www.princeton.edu/international/partnerships/council/research-partnership/sciences-po/Levin-Jamin.pdf> (accessed on 11.11.2016).
11. Knox S.L., Davies C. The Force of Meaning. *Cultural Studies of Law. Cultural Studies*. 2013. Vol. 27. Issue 1. P. 1–10.
12. Marusek S. Politics of Parking: Rights, Identity, and Property. Abingdon ; New York : Routledge, 2012. 176 p.
13. Marusek S. Exploring Layers of Law and the Sensory at the Volcano. Synesthetic Legalities: *Sensory Dimensions of Law and Jurisprudence* / ed. by S. Marusek. Abingdon ; New York : Routledge, 2016. P. 1–9.
14. Moran L.J. Visual Justice: A Review Essay. *International Journal of Law in Context*. 2012. Vol. 8. P. 431–436.
15. Olson G. Introduction: Mapping the Pluralist Character of Cultural Approaches to Law. *German Law Journal. Special Issue on "Law's Pluralities: Arguments for Cultural Approaches to Law"*. 2017. Vol. 18. Issue 2. P. 233–254.
16. Introduction: Law and Smell / D. Mandic, C. Nirta, A. Pavoni, A. Philippopoulos-Mihalopoulos. *Non Liqueur: The Westminster Online Working Papers. Law and the Senses Series: Smell*. 2015. P. 3–9. URL: https://nonliquetlaw.files.wordpress.com/2015/04/law-and-the-senses_smell.pdf (accessed on 11.11.2016).
17. Introduction: Law and Taste / D. Mandic, C. Nirta, A. Pavoni, A. Philippopoulos-Mihalopoulos. *Non Liqueur: The Westminster Online Working Papers. Law and the Senses Series: Taste*. 2013. P. 3–10. URL: https://nonliquetlaw.files.wordpress.com/2013/05/law-and-the-senses_taste.pdf (accessed on 11.11.2016).

18. Manderson D. *Songs without Music: Aesthetic Dimensions of Law and Justice*. Berkeley ; Los Angeles ; London : University of California Press, 2000. 316 p.

19. Parker J. Towards an Acoustic Jurisprudence: Law and the Long Range Acoustic Device. *Law, Culture and the Humanities*. 2015. Vol. 14. Issue 2. P. 1–17.

20. Parker J. Acoustic Jurisprudence. Listening to the Trial of Simon Bikindi. Oxford : Oxford University Press, 2015. 272 p.

21. De Sousa Santos B. *Toward a New Legal Common Sense*. Law, Globalization, and Emancipation. London : Butterworths, 2002. 600 p.

22. Sarat A., Simon J. Beyond Legal Realism? Cultural Analysis, Cultural Studies, and the Situation of Legal Scholarship. *Yale Journal of Law & the Humanities*. 2001. Vol. 13. Issue 1. P. 3–32.

Zoska Ya. V., Pustovyi O. O. Law and culture in everyday practices: before troubling the problem

The aim of this article is to describe the field of interaction of law with various cultural practices, which allows us to explore it as the formation of end-to-end presence through the prism of cultural, sociological, moral and ethical studies and build bridges between law and other cultural practices.

It is determined that the concept of culture, which allows socio-cultural analysis of law, also has implications for the interpretation of sources from which cultural practices originate and for the ways in which sociologists should interact with these practices to interpret law from a cultural perspective. From this point of view, legal culture is understood not only as the production of cultural meanings, in which legal and political elites are involved. In this sense, law consists of everyday practices in which various social actors are immersed. It is emphasized that they (these actors) do and speak during legal procedures, how they interact with their clients, through which procedures they create legal texts, how their informal interactions take place.

It is stated that in these practices their formal and logical compliance with legal texts is not necessarily present, but all these practices can become a sense-generating environment for legal culture. Similarly, in the civilist sense, legal culture is created by the legal practice of citizens. At the same time, individuals, government institutions, civil society, and corporate groups do not necessarily reach a social consensus in terms of understanding which components of legal culture should be fundamental and which should be peripheral.

It is summarized that the concept of legal culture in the context of pluralistic socio-cultural analysis has consequences in the form of a shift in methodological emphasis. This shift is the transition from the description and interpretation of legal texts to the interpretation of sensory images, which reveal the legal practices. This is just one of the methodological tools available to sociology. Pluralistic socio-cultural analysis involves a turn towards socio-graphic methods for understanding modern legal cultures. These qualitative research tools will facilitate a detailed description of practices that are part of the legal culture but differ from the production of legal texts.

Key words: law, legal practices, everyday life, sensory representations of law, dominants of legal cultures, personalistic, statist and formalistic, community and corporate dominants of legal cultures.